

Дутікова О.О.

студентка;

Гончарова А.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

В багатьох країнах світу інститут спадкового договору є широко розповсюдженим, а порядок укладення й виконання спадкових договорів детально регламентований законодавством. В Україні ж спадковий договір є досить новим інститутом спадкового права. Незважаючи на недостатнє правове регулювання порядку його укладення й виконання, він є досить привабливим способом розпорядження майном для власника (відчужувана за спадковим договором), зокрема, з огляду на можливість здійснення контролю за виконанням спадкового договору як за життя, так і після смерті відчужувана.

Аналіз підстав виникнення спадкових правовідносин свідчить, що в цивільному праві України співіснують декілька підстав виникнення прав і обов'язків спадкоємців та інших осіб на майно померлого: вказівка закону, заповіт, заповідальний відказ, спадковий договір, договір довічного утримання тощо. Але спадковий договір займає особливе місце поміж цих та інших юридичних фактів, що тягнуть виникнення права на майно небіжчика. Це пояснюється тим, що спадковий довір поєднує в собі елементи речового і зобов'язального правочину, внаслідок чого виникнення права власності на спадкове майно може виникати після смерті відчужувача раніше виконання зобов'язання набувачем.

У ст. 1302 ЦК України законодавець визначає спадковий договір наступним чином: за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [1].

Спадковий договір є договором на користь відчужувача (кредитора), оскільки саме за його розпорядженням і в його інтересах зобов'язаний вчинити певну дію набувач (ст. 1304 ЦК України) [1].

Досліджуваний договір має основний та додатковий предмет. До основного предмету відноситься майно відчужувана, з приводу якого сторони вступають в договірні відносини. Додатковим предметом спадкового договору виступають дії набувача майнового або немайнового характеру щодо виконання особистого розпорядження відчужувана відповідно до умов спадкового договору. Істотною умовою спадкового договору є умова про предмет.

Метою спадкового договору є передача відчужувачем свого права власності іншій особі. Основна мета спадкового договору – визначення юридичної долі належного відчужувану майна на випадок його смерті, а додаткова – зустрічне вчинення набувачем дій майнового та/або немайнового характеру, що визначені в спадковому договорі. При цьому визначення в спадковому договорі необхідності вчинення набувачем лише тільки дій

немайнового характеру не суперечить юридичній меті спадкового договору, а тому такий спадковий договір також буде чинним для його сторін.

Враховуючи неоднозначність формулювання в юридичній літературі юридичних ознак спадкового договору, слід визнати правильною позицію, що спадковий договір є двостороннім, оплатним, консенсуальним; є підставою виникнення алеаторних зобов'язань. Підтримуючи дану думку, слід вказати, що спадковий договір є різновидом цивільно-правового договору, і є спірним розміщення глави 90 в книзі 6 ЦК України, а тому, було б доцільним розмістити положення про спадковий договір у Книзі п'ятій «Зобов'язальне право», серед інших цивільно-правових договорів, що опосередковують перехід майна у власність.

Змістом спадкового договору може бути зобов'язання набувача виконати будь – які дії майнового або немайнового характеру.

Чинним законодавством не врегульовується, яке саме майно може бути предметом спадкового договору. Як слушно зауважують дослідники, немає також і жодного посилання на співвідношення вартості такого майна до вартості дій, які виконуватимуться набувачем. Тому вважається, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, а адекватність його вартості й вартості дій не ставиться в залежність від мети самого договору. не можуть бути предметом цього договору особисті немайнові права, речові права на чуже майно (емфітевзис, суперфіцій, сервітути) тощо. Даний аспект є однією з істотних підстав для твердження, що відносини зі спадкового договору, незважаючи на його задекларовану назву, не є за своєю юридичною сутністю спадковими» [2, с. 137].

Статтею 1304 Цивільного кодексу України визначено, що спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Він підписується сторонами у присутності нотаріуса і підлягає нотаріальному посвідченню за місцем перебування основної частини спадкового майна [3]. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення спадкового договору він визнається нікчемним.

Деякі норми, присвячені регулюванню спадкового договору є недостатньо точними, про що свідчить, зокрема, положення ст. 1303 ЦК України, яка, визначаючи сторони спадкового договору, не вказує певно, чи може бути відчужувачем і юридична особа, чи йдеться лише про фізичну особу.

Проте, комплексне тлумачення ст. 1303 ЦК України вкупі зі ст. 1302 ЦК України, де згадується про те, що умовою переходу до набувача є смерть відчужувача, врахування тієї обставини, що зазначена норма знаходиться в книзі VI ЦК України, присвяченій спадковому праву, дозволяє зробити висновок, що у даному випадку мається на увазі саме особа фізична.

ЦК прямо не визначає повноважень особи, яка має контролювати виконання спадкового договору, їх обсяг залежить від кола тих дій, що належить вчинити набувачу. Уявляється справедливим, що проблему відсутності закріплених в законі повноважень особи, призначеної відчужувачем, можливо вирішити шляхом застосування принципу свободи договору. Так, відповідно до ст. 627 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням

вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Звідси – з метою належного та ефективного контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків після відкриття спадщини доцільно детально прописувати повноваження контролюючої особи безпосередньо у тексті договору. У противному випадку норма ЦК щодо призначення відчужувачем спеціального суб'єкта буде мати декларативний характер і виконання відповідних розпоряджень не забезпечуватиметься взагалі. Крім того, необхідно прямо визначити право такої особи на звернення до суду з вимогою про розірвання спадкового договору у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків. Наслідком розірвання спадкового договору після смерті відчужувача буде припинення права власності на майно, що є предметом договору, у набувача, та включення зазначеного майна до складу спадщини, що відкрилася після смерті відчужувача. Тим більше, що останнім часом позиція Верховного Суду України щодо оспорювання правочинів дещо змінилася. Можна навести з цього приводу позицію вищої судової інстанції, висловлену в постанові від 25.05.2016 р. у справі № 6–605цс16. Зокрема, правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших, третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як «заінтересовані особи» (статті 215, 216 ЦК) [4].

З аналізу засобів забезпечення належного виконання спадкового договору слідує необхідність врахування в процесі подальшого вдосконалення цивільного законодавства України необхідності більш точного визначення правового становища особи, яка може призначатися відчужувачем для контролю за виконанням спадкового договору після його смерті, оскільки тенденція трактування такої особи, як «ніби виконувача заповіту», що починає формуватися у вітчизняній літературі, не враховує особливостей відносин, які виникають у цьому випадку.

Отже, спадковий договір незважаючи на недостатнє правове регулювання порядку укладення й виконання є досить привабливим способом розпорядження майном для власника (відчужувача за спадковим договором), зокрема, з огляду на можливість здійснення контролю за виконанням спадкового договору як за життя, так і після смерті відчужувача. З іншого боку, враховуючи заборону відчуження майна, яке є предметом спадкового договору, набувач теж отримує вагомі гарантії, що виконання ним усіх зобов'язань за договором у майбутньому принесе сподіваний результат – отримання у власність певного майна.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Васильченко В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права // Право України. – 2003. – № 6. – С. 137.
3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р., з останніми змінами та доповненнями від 11.10.2017 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
4. Постанова Верховного Суду України від 25.05.2016 у справі № 6–605цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>